

Відгук
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Савченка Олександра Сергійовича
на тему: «Управління спроможністю розвитку територіальних громад у
процесі післявоєнного відновлення України», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 Менеджмент
освітньо-наукової програми «Менеджмент»

Актуальність теми дослідження. Масштабні руйнування, демографічні втрати та економічний спад, спричинені війною, поставили перед Україною безпрецедентні виклики у сфері відновлення. Через обмежений ресурсний потенціал особливо вразливими в цих умовах є сільські та селищні територіальні громади, які, водночас, формують основу продовольчої та просторової безпеки держави. Традиційні підходи до регіонального управління, орієнтовані на фінансове вирівнювання та просте відтворення довоєнної інфраструктури, не здатні надати адекватну відповідь викликам повоєнного відновлення. Сьогодення вимагає переходу до якісно нової парадигми, а саме до управління спроможністю розвитку громад, що забезпечить їх резильєнтність та сталість соціально-економічного розвитку.

Актуальність дослідження, виконаного в дисертації Савченком О.С., обумовлена низкою суперечностей та невирішених проблем на різних рівнях. Так, по-перше, існує чітка потреба в уточненні понятійно-категоріального апарату. Традиційне поняття «спроможності громади» переважно описує її поточний фінансово-економічний стан. Натомість введення та обґрунтування категорії «спроможність розвитку громади» дозволяє розглядати громаду як динамічну систему, здатну генерувати внутрішні імпульси для системного зростання. По-друге, реформа децентралізації та зміна адміністративно-територіального устрою вимагають трансформації та налагодження міжтериторіальної взаємодії громад. Дослідження чинників дезінтеграції економічної взаємодії є критично важливим для формування нових, ефективних ланцюгів співпраці на рівні новостворених сільських територій.

Третій важливий акцент актуальності дисертації поставлений на людський капітал, від якого залежить ефективність прийняття управлінських рішень у процесі післявоєнного відновлення. Ідентифікація патернів поведінки мешканців сільських і селищних громад дає змогу врахувати соціально-психологічні чинники та рівень адаптивності населення до кризових умов.

По-четверте, управління процесами відновлення потребує точних розрахунків та сучасного цифрового інструментарію. Математико-статистичне оцінювання чинників розвитку підприємництва як драйвера спроможності, розробка системи маркерів та створення цифровізованих

інформаційних алгоритмів управління є актуальною вимогою часу для використання в роботі органів місцевого самоврядування.

Отже, об'єктивна потреба у розробці дієвих механізмів управління спроможністю розвитку сільських і селищних територіальних громад, відсутність комплексних методичних інструментів для планування їхнього післявоєнного відновлення, а також висока практична значущість цих процесів для національної економіки визначають актуальність, своєчасність досліджуваної проблематики в дисертації Савченка О.С.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідної діяльності двох закладів вищої освіти, а саме: Полтавського університету економіки і торгівлі в межах трьох наукових тем: «Інформація, комунікація та управління знаннями соціально-економічних систем в умовах нової реальності» (номер державної реєстрації: 0123U103799); «Економіка повоєнної відбудови України: організаційно-методичні та управлінські засади» (номер державної реєстрації: 0124U005228); «Управління конкурентоспроможністю суб'єктів підприємницької діяльності в умовах невизначеності та ризиків» (номер державної реєстрації: 0124U005231). У контексті реалізації цих тем здобувачем сформовано теоретико-методичне підґрунтя та розроблено прикладні інструменти управління спроможністю розвитку територіальних громад в умовах післявоєнного відновлення.

За планом науково-дослідної роботи державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за темою «Удосконалення методів підготовки фахівців з менеджменту та методів управління організаціями, підприємствами та регіональним розвитком в умовах модернізації економіки» (0117U005552) підготовлений здобувачем внесок, зосереджений на подальшому розвитку теоретичних узагальнень сутності спроможності розвитку територіальних громад та їх ролі в процесі післявоєнного відновлення через радикальне покращення соціально-економічного розвитку, самоврядування на основі удосконалення регіонального реформування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності. Здобувач сформував репрезентативну емпіричну базу, яка охоплює офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, щорічники зі статистичними даними у розрізі областей та звітність територіальних громад різних регіонів України. Опрацьовано також значний масив наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, класичних і сучасних праць із теорії управління на рівні місцевого самоврядування, регіонального розвитку

економіки, бюджетної децентралізації, методів економіко-математичного моделювання.

Застосований дослідницький апарат відповідає меті та завданням роботи: поєднання морфологічного, аналітичного та понятійного методів у теоретичній частині; економіко-математичного моделювання; аналітичних інструментів вивчення патернів поведінки людей в громадах з урахуванням основ сучасної теорії адміністративного устрою країн. Достовірність результатів підтверджується апробацією на шести наукових заходах різного рівня та впровадженням у практику місцевого самоврядування Полтавського та Івано-Франківського регіонів.

Новизна результатів дисертації у категорії «вперше» має теоретико-методологічний вклад в управління економікою громад. В роботі удосконалено методичні підходи в частині оцінювання результатів бюджетної децентралізації через виявлення та систематизацію прихованих фінансових диспропорцій. На основі аналізу передвоєнного функціонування сільських і селищних громад доведено наявність глибокої міжтериторіальної диференціації, що дозволяє переосмислити критерії спроможності сільських територій та диверсифікувати інструменти державної підтримки у процесі їх відновлення.

За підсумками дослідження, проведеного в дисертації, подальшого розвитку набуло теоретичне обґрунтування інституційних пасток бюджетної децентралізації. Здобувачем доведено, що ефективність управління соціально-економічним розвитком територіальної громади залежить від ступеня врахування на стадії розробки реформи фактору зламу довготривалих зв'язків між населеними пунктами та колишніми районними центрами.

У дисертації систематизовано та класифіковано чинники вихідної фінансово-економічної нерівності територіальних громад. Визначено, що ключовими детермінантами диспропорцій розвитку сільських і селищних громад стали: процедурний фактор; фіскальний фактор; демографічно-трудовий фактор.

З належним рівнем аргументації доведено наявність «ефекту подвійного навантаження» на бюджети новостворених територіальних громад. Ефект полягає у вимушеному прийнятті на баланс місцевого бюджету тисячі установ соціальної сфери в умовах, коли обсяги галузевих субвенцій з державного бюджету хронічно не покривають їхні фактичні трансакційні потреби.

В дисертації доведено концептуальну обмеженість чинного нормативно-правового підходу до визначення спроможності територіальних громад. Обґрунтовано, що законодавчо закріплені критерії спроможності виконували виключно селективну функцію на етапі об'єднання громад, але практично втратили стимулюючу та регулюючу силу в процесі їх подальшого

функціонування через ігнорування прямих показників суто фінансово-економічного стану сільських і селищних територіальних громад.

Здобувачем достатньо аргументовано вирішене завдання науково-практичного обґрунтування підходу до реформування сутності та архітектури категоріального апарату спроможності територіальної громади. Запропоновано перехід від статичного механізму оцінювання спроможності (як інструменту «допуску» до об'єднання адміністративних одиниць) до динамічного механізму забезпечення фінансового та соціально-економічного розвитку. Доведено, що цей процес має відбуватися з урахуванням специфіки вітчизняних регламентів реформи, які відрізняються від зарубіжних аналогів.

Теоретично обґрунтовано процес інтеграції патернів поведінки населення в систему управління спроможністю розвитку територіальної громади. Доведено, що зміна адміністративного статусу населених пунктів провокує зрушення усталеної мережі взаємозв'язків та реформує всю систему соціальних комунікацій. Доведено, що врахування цих соціально-поведінкових трансформацій є критично важливим для прогнозування та моделювання внутрішнього економічного потенціалу сільських і селищних територіальних громад.

Наукова новизна положень, висновків та пропозицій дисертаційної роботи. Основний результат дослідження в дисертації Савченка О.С. полягає у розробці цілісної системи управління спроможністю розвитку сільських і селищних територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України.

Серед наукових результатів, що характеризуються новизною, слід виділити такі:

вперше: запроваджено до наукового обігу поняття спроможності розвитку територіальної громади як синтетичної категорії її здатності поступово покращувати стан позитивних економічних показників своєї діяльності й життя людей (п. 2.2, с. 114-116); а також розроблено комплексну систему маркерів спроможності розвитку сільських і селищних територіальних громад як маяків, що висвітлюють шлях до зростання спроможності розвитку при формуванні бази прийняття управлінських рішень із урахуванням матриці режимів їх застосування в залежності від позитивного чи негативного впливу чинників (с. 178-181; с.194-196);

удосконалено теоретичне обґрунтування оцінки впливу чинників нової адміністративно-територіальної структури на спроможність розвитку сільських і селищних територіальних громад, що, на відміну від існуючих підходів, базується на розподілі населених пунктів за характером взаємовідносин на реципієнтів та донорів, в результаті чого створюються підстави розуміння умов розвитку за визначеними категоріями зубожіння чи розвитку із урахуванням критеріїв спроможності громад із урахуванням

реформи освіти, медичної сфери, можливостей заробляти створеними територіальними громадами власних коштів, необхідних не тільки для забезпечення колективних поточних потреб мешканців, а й потреб соціально-економічного розвитку (п. 2.1, с. 78-96);

удосконалено теоретичні положення щодо впливу на спроможність розвитку територіальних громад, параметрів їх території та чисельності населення, що, на відміну від існуючих підходів, дозволило врахувати відносні показники при визначенні напрямів розвитку сільських територій в контексті повоєнного відновлення (с. 82-90; с.106-108; с. 121-123);

набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування складу системи управління в органах місцевого самоврядування територіальних громад сільського і селищного типів на основі визначення контурів формалізації внутрішнього управлінського комплексу (п. 3.2; с. 194-208).

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертаційна робота є логічно завершеним дослідженням, у якому теоретичні побудови органічно поєднані з аналітичними та прикладними розробками.

У першому розділі дисертації досліджено відповідність наявних повноважень, меж та інституційної структури територіальних громад завданням швидкої ліквідації наслідків бойових дій та масштабної відбудови. Обґрунтовано спроможність територіальних громад як чинник успішного відновлення аграрного сектору. Концептуалізовано поняття «спроможність розвитку територіальної громади» у специфічному контексті відновлення сталого розвитку на рівні фермерських господарств. Доведено на основі логічної аргументації прямий взаємозв'язок між рівнем спроможності громади (фінансової, інституційної, кадрової, ресурсної) та ефективністю реалізації проєктів повоєнного відновлення регіональної екосистеми. Сформовано систему чинників, що визначають спроможність територіальної громади виступати активним суб'єктом економічного відродження сільських територій.

Отже, у першому розділі дисертації вирішено важливе наукове завдання щодо теоретичного обґрунтування взаємозв'язку між бюджетною децентралізацією, спроможністю місцевого самоврядування та ефективністю відновлення аграрного потенціалу держави. Встановлено, що повоєнне відродження сільського господарства України критично залежить від інституційної та економічної спроможності сільських і селищних громад, які безпосередньо володіють земельними та трудовими ресурсами, але наразі потребують адаптації системи управління під завдання воєнного та повоєнного часу.

У другому у розділі дисертації проведено оцінку впливу трансформації адміністративно-територіального устрою України на рівень спроможності

розвитку сільських і селищних територіальних громад. Виокремлено як позитивні чинники реформи (концентрація ресурсів, бюджетна автономія), так і деструктивні виклики (поглиблення внутрішньорегіональних диспропорцій, віддаленість периферійних сіл від центрів громад). Здійснено теоретико-методологічну актуалізацію категорії «спроможність розвитку» сільських і селищних територіальних громад через концептуалізацію її сутності спроможності розвитку крізь призму їхньої готовності виступати драйверами повоєнного відродження аграрного сектору. Ідентифіковано систему чинників зростання спроможності громад (економічних, інституційних, кадрових, земельно-ресурсних та безпекових) та визначені їх маркери.

Отже, у другому розділі дисертації здобувачем проведено глибокий аналітичний зріз функціонування сільських і селищних територіальних громад після реформи адміністративно-територіального устрою. Наукова цінність результатів дослідження у другому розділі полягає в актуалізації парадигми оцінювання громад через введення концепту «спроможності розвитку», а також у формуванні чіткої системи чинників і маркерів, що дозволяють вимірювати та прогнозувати потенціал територіальних громад щодо відновлення місцевої економіки через підняття сільського господарства у повоєнний період. Результати дослідження, отримані у другому розділі дисертації, стали емпіричною базою для розроблення прикладних моделей управління спроможністю розвитку територіальних громад.

У третьому розділі дисертації визначено умови підвищення спроможності розвитку територіальних громад для відновлення екосистеми сільських територій. Розроблено систему параметризації управління на основі маркерів такої спроможності через переведення якісних характеристик соціально-економічного розвитку громад у чіткі кількісні критерії та індикатори. Сформовано прикладну систему маркерів спроможності, яка виступає інструментом стратегічного моніторингу та оцінювання. Це дозволяє органам місцевого самоврядування об'єктивно характеризувати поточний рівень «спроможності розвитку», виявляти слабкі місця та оперативно коректувати управлінські рішення. Здобувачем обґрунтовано алгоритм управління спроможністю розвитку громад у процесі відновлення, а саме визначено механізми координації дій між органами місцевого самоврядування, фермерським бізнесом та інвесторами.

Отже, у третьому розділі дисертації здобувачем сформовано цілісний прагматичний інструментарій підвищення спроможності розвитку територіальних громад. Наукова й практична цінність результатів третього розділу полягає у переході від теоретичного моніторингу до прикладного адміністрування: розроблена система параметризації та авторський алгоритм управління, які дозволяють описати технологічно процес відновлення сільських територій. Запропоновані механізми забезпечують органи місцевого

самоврядування дієвим методичним інструментарієм для прийняття обґрунтованих рішень щодо відновлення екосистеми сільських територій в умовах повоєнної макроекономічної стабілізації та відбудови.

Значимість результатів дослідження для науки та практики. Дисертаційне дослідження Савченка О.С. суттєво збагачує науковий доробок у сфері управління соціально-економічними процесами на рівні територіальних громад, утворених на сільських територіях. Наукова цінність роботи визначається насамперед комплексністю підходу: здобувач послідовно рухається від концептуального осмислення сутності спроможності розвитку через кількісну оцінку її параметрів до побудови алгоритмів управління нею з боку органів місцевого самоврядування. Особливої уваги заслуговує теоретичне узагальнення сутності спроможності розвитку територіальних громад і їх значення в процесі післявоєнного відновлення, що спрямоване на результативне покращення соціально-економічного розвитку, самоврядування на основі врахування регіональних особливостей при реформуванні територіальних громад, що дозволяє комплексно враховувати перелік ознак спроможності при створенні нових територіальних громад та передбачає доповнення чинниками, які зарекомендували себе як ефективні у зарубіжній практиці формування спроможних до розвитку економічних регіонів, які мають бути враховані як окремі аспекти районування територіальних громад з урахуванням можливостей інтернаціоналізації та міжнародного спрямування їх діяльності, економічного локалізму, на території яких експлуатуються природні ресурси, формуючи діяльність за рахунок власних коштів, а також коштів з державного бюджету, забезпечуючи формування системи управління розвитком спроможності територіальних громад у руслі регіонального економічного розвитку.

Прикладна цінність отриманих результатів підтверджена документально: рекомендації щодо забезпечення прибутковості, оптимізації виробничих процесів та моніторингу ефективності впроваджено в управлінську діяльність виконавчого комітету Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області; Долинської міської ради Калугського району Івано-Франківської області; Миргородської міської ради Полтавської області. Також отримані дослідження науково-практичні результати прийняті до використання в освітньому процесі Полтавського університету економіки і торгівлі при викладанні навчальних дисциплін «Економіка територій і територіальних громад», «Економіка сталого розвитку: стандарти і оцінювання ESG», «Управління бізнес-процесами та операційна ефективність», «Сучасні концепції та теорії управління».

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях. Основні наукові результати, теоретичні положення та практичні рекомендації дисертаційного дослідження знайшли відображення у 13 наукових

публікаціях. За типом видань вони розподіляються таким чином: 1 стаття опублікована у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази Web of Science Core Collection; 5 статей – у вітчизняних фахових виданнях категорії Б; 6 матеріалів – у збірниках тез доповідей за підсумками участі в наукових конференціях різного рівня. Сукупний обсяг опублікованих праць складає 3,95 друкованих аркуші, із яких безпосередньо здобувачу належить 3,33 друкованих аркуші.

Наукові праці, що відображають основні наукові результати дисертації:

1. Савченко О. С. Актуалізація розвитку підприємництва як чинника фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва : колективна монографія / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. С. 213–222.
2. Kolosov, Andrii & Glinkowska-Krauze, Beata & Chebotarov, Iegor & Savchenko, Oleksandr & Chebotarov, Viacheslav, "Формування Спроможності Сільських І Селищних Об'єднаних Територіальних Громад В Україні: Використання Досвіду Польщі," *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 6(4). DOI: 10.22004/ag.econ.308589.
3. Савченко О. С. Контури системи управління всередині сільських та селищних об'єднаних територіальних громад. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2021. Вип. 3 (267). С. 85–93.
4. Савченко О. С. Обґрунтування напрямків розвитку сільських та селищних територіальних громад Луганської області. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3 (65). С. 238–245.
5. Савченко О. С. Проблеми забезпечення спроможності та ефективності сільських та селищних об'єднаних територіальних громад. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2020. Вип. 6 (262). С. 103–112.
6. Savchenko A. Problems of Public Administration in the United Territorial Communities in Ukraine. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 4 (58). С. 144–150.
7. Савченко О. С. Актуалізація нових аспектів формування публічного простору усередині об'єднаних територіальних громад в Україні. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2019. № 6 (329). Ч. 1. С. 44–54.

Характер видань, тематика, рівень та кількість публікацій відповідають встановленим вимогам МОН України до оприлюднення результатів дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.
Ретельне вивчення тексту дисертації та опублікованих наукових праць

Савченка О.С. не виявило фактів порушення академічної доброчесності. Усі запозичені ідеї, дані та твердження супроводжуються належними посиланнями на першоджерела. Здобувач дотримується принципів прозорості щодо методів дослідження, меж застосовності отриманих результатів та їх співвідношення з попередніми науковими напрацюваннями. Робота відповідає нормам законодавства про авторське право та наукову етику.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Разом із позитивною оцінкою необхідно висловити низку зауважень і побажань.

1. В дисертації Савченко О.С. здійснює глибокий критичний аналіз інституційних прорахунків реформи бюджетної децентралізації, вказуючи на недостатній рівень опрацювання її наслідків ще на стадії її планування. Здобувач детально описує п'ять деструктивних факторів, серед яких злам старих районних зв'язків, надмірне фінансове навантаження через передачу соціальної інфраструктури, а також фіскальні диспропорції в розподілі джерел податкових надходжень. Погоджуючись із наявністю цих проблем, звертаю увагу на дискусійний аспект наукової позиції здобувача. Оцінюючи реформу бюджетної децентралізації як таку, що містить конструктивні недоліки на стадії проектування, вбачається певний рівень абсолютизації ролі державних інституцій у цьому процесі. Уточнення потребує позиція здобувача щодо ймовірного перекладання відповідальності за низьку спроможність територіальних громад виключно на зовнішні «помилки реформи» при нівелюванні цілком об'єктивної можливості внутрішньої пасивності місцевого самоврядування, їх неготовності працювати з інвесторами та неефективного використання інструментів наданих державою громадам.

2. В дисертації здобувач піднімає вкрай гостру та актуальну проблему трансформації категорії «спроможність територіальної громади». Савченко О.С. стверджує, що чинні законодавчі критерії спроможності втратили дієвість після етапу об'єднання, оскільки не враховують реальний фінансово-економічний стан громад. Також критиці піддається чинний фіскальний порядок зарахування податку на доходи фізичних осіб за місцем праці та пропонує доповнити зміст спроможності аспектом готовності до інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Поряд із визнанням аргументованості позиції автора щодо фінансових диспропорцій, має місце дискусійний аспект щодо зміни принципу зарахування ПДФО за місцем проживання особи, а не за місцем праці, адже такий підхід матиме негативний вплив на мотивацію індустриальних центрів розвивати промислову та бізнес-інфраструктуру, створювати робочі місця й залучати інвестиції. Крім того, уточнення потребує як саме інтеграція внутрішньо-переміщених осіб може посилити саме фінансово-економічну спроможність сільських територіальних громад в умовах загального дефіциту робочих місць в аграрному секторі.

в сільських і селищних громадах усі ці функції виконує один і той самий обмежений штат посадових осіб місцевого самоврядування?

Також потребує прояснення прикладний аспект інформаційної моделі, адже сільські громади часто мають низький рівень цифровізації та гострий дефіцит ІТ-спеціалістів, особливо в сучасних умовах війни.

Висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний характер і жодним чином не применшують наукової та практичної цінності виконаного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України.
Дисертація Савченка Олександра Сергійовича являє собою цілісне, самостійно виконане наукове дослідження, результатом якого стало формування теоретично обґрунтованої та практично верифікованої цілісної системи управління спроможністю розвитку територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення сільських територій України.

Тематика та зміст отриманих результатів повною мірою відповідають паспорту спеціальності 073 Менеджмент, за якою дисертацію подано до захисту. Досягнутий рівень наукової новизни, глибина аналітичного опрацювання матеріалу та доведеність практичної значущості пропозицій свідчать про відповідність роботи кваліфікаційним вимогам до наукових праць такого рівня. Структура, зміст, обсяг і технічне оформлення дисертації відповідають вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р.

Викладене вище дає вагомі підстави стверджувати, що Савченко Олександр Сергійович – автор дисертації на тему «Управління спроможністю розвитку територіальних громад у процесі післявоєнного відновлення України» – цілком заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 Менеджмент.

Офіційний опонент:

**ректор, професор кафедри економіки,
права та управління бізнесом
Одеського національного
економічного університету,
доктор економічних наук,
професор**

Анатолій КОВАЛЬОВ

Підпис:
Засвідчується
Нач. відділу кадрів
" " 2022

